Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». Том 23 (62). 2010. №1. С. 18-21.

УДК 130.32

МОРАЛЬ ЯК ЕТАП РОЗВИТКУ ПРАВА У ФІЛОСОФІЇ ОБ'ЄКТИВНОГО ДУХУ Г.В.Ф. ГЕГЕЛЯ

Павлова Т.С.

Розглядаються питання морально-правової проблематики у філософії об'єктивного духу Г.В.Ф Гегеля. Показується розвиток права на такому важливому етапі розвитку об'єктивного духу, як мораль, а також розглядаються питання особистості і її свідомості у даному контексті.

Ключові слова: *об'єктивний дух, право, мораль, свідомість, дійсність.*

Ціллю даної публікації є представлення моралі як етапу розвитку права у філософії об'єктивного духу Г.В.Ф. Гегеля.

В розвитку історико-філософської думки, особливо в тому, що стосується питань практичної філософії, дуже часто поставала проблема розвитку моралі і права. Вирішення такої наукової проблеми є важливим та актуальним у зв'язку з необхідністю вирішення наукового завдання кореляції моралі і права, їх взаємного існування і розмежуванням їх функцій як двох основних соціальних регуляторів. Особливо цікавими з цього приводу є філософські погляди Г.В.Ф. Гегеля. Оскільки в його філософській системі право і мораль розглядаються як етапи єдиного процесу розвитку об'єктивного духу.

Щодо останніх досліджень у даній сфері, хотілося б відзначити роботи М.Ф. Бикової, М.Ф. Овсяннікова, Ф.І. Гірьонка, О.С. Анісімова, М.А. Пушкарьової та інших дослідників. У роботах цих авторів зроблена спроба провести дослідження щодо таких категорій гегелівської практичної філософії як свобода, держава, громадянське суспільство. Але аналіз моралі як етапу розвитку права потребує окремого, більш детального дослідження. Оскільки невирішеним до тепер залишається питання про погляди Гегеля на кореляцію моралі і права у контексті співвідношення цих двох категорій у історії філософської думки, дана стаття призначена саме розгляду зазначеного питання. Метою даного дослідження є аналіз моралі як етапу розвитку права у контексті філософії об'єктивного духу Г.В.Ф. Гегеля.

Об'єктивний дух у філософії Г.В.Ф. Гегеля виступає у вигляді трьох етапів розвитку: права, моралі, моральності. Вихідним пунктом права виступає свобода волі. Втілення волі в речах – сфера формального і абстрактного права, відносин власності. У людини є право не визнавати нічого, що вона вважає не розумним, але в силу суб'єктивності такої думки, право в цьому випадку є лише формальним, позбавленим змісту. Суб'єктивної точки зору на право недостатньо, необхідна суспільна моральність, яка міститься у законах і звичаях. Над особистими моральними переконаннями повинен стояти загальний моральний дух. Загальний принцип права, таким чином Гегель виражає як: «будь особою і поважай інших як осіб». Основним недоліком абстрактного права є його формальність. Це свідчить про те, що його поняття ще не є істинним, змістовним. Дозволи і повноваження, що містяться у формальному праві, можуть використовуватися і заради їх самих. Гегель вважає, що якщо у когось немає ніякого іншого інтересу, окрім його формального права, то воно може бути просто упертістю, так як часто буває у душевно обмежених

і бідних серцем людей, оскільки груба людина вперто відстоює своє право, тоді як людина благородного образу думок приймає до уваги і інші сторони справи. Мораль є антитезисом абстрактного права. На цьому етапі особистість переходить до внутрішнього самовизначення. На думку В.С. Нерсесянца, у філософії Гегеля по відношенню до тієї цілісності і завершеності поняття права, яка надана в усій «Філософії права», абстрактне право виступає лише як абстрактна і гола можливість всіх наступних, більш конкретних визначень права і свободи. Абстрактне право – лише усвідомлення правоздатності. Це свідомість у якості моменту поняття права і у відповідності з тотожністю волі і мислення націлене на реалізацію і об'єктивацію конкретних визначень права і свободи, що містяться в ньому, але не є ще ні одним з них. На цій стадії закон ще не віднайшов себе, його еквівалент – лише формальна правова заповідь. Заповіддю залишаються поки також і відношення вільних і правових особистостей між собою [2, с. 56]. У праві воля має наявне буття у зовнішньому, що не повністю відповідає її внутрішньому Я. Тому воля повинна мати своє наявне буття у самій собі, всередині самої себе. Вона виступає як внутрішній світ особистості. Гегель зазначає, що цінність людини визначається її внутрішнім спонуканням, і тим самим точка зору моральності є для себе суща свобода. Така точка зору є по своїй формі право суб'єктивної волі. Щоб бути моральним, вчинок повинен співпадати з наміром індивіда. Намір, адекватний поняттю волі, є добро. Мораль є в тому, щоб відповідати всезагальному. На думку В.С Нерсесянца, відносно поширених спорів про колізії між мораллю і правом, Гегель зазначає, що саме їх зіткнення породжене тим, що вони, являючись кожна окремо особливим правом, знаходяться на одній лінії. Ці колізії, на думку Гегеля, підкреслюють обмеженість і підпорядкованість форм особливого права, окрім абсолютного права мирового духу [2, с. 53].

Всяка воля, що протиставляє себе універсальній волі є неморальною. Мораль тут виступає як раціональний фактор, а не суб'єктивне почуття. Хоча Гегель зазначає, що мораль не виключає суб'єктивного задоволення, а вимагає тільки узгодження особистих цілей з загальними. На перший план виходить здатність людини робити оцінку своїх власних вчинків і вчинків інших людей з точки зору протиставлення добра і зла. Мораль проявляється вже не тільки в думках, а й у справах, вчинках особи, оскільки особа має право на свободу вчинку. Тут мова йде вже про розвиток правосвідомості. Основним поняттям моральної і правової свідомості Гегель вважає добро. Але у визначенні що є добро, а що є зло не можна спиратися лише на совість. Гегель зазначає, що відношення визначень, які суперечать одне одному є абстрактна достовірність самого духу, і по відношенню до цієї нескінченності суб'єктивності всезагальна воля, добро, право, обов'язок в тій же мірі існують, в якій і не існують, – саме ця суб'єктивність знає себе у якості вбираючої і вирішальної. Ця чиста достовірність самої себе, що ставить себе на свою вершину, чиста достовірність самої себе проявляється у двох формах, що безпосередньо переходять одна в іншу, – совісті і зла.

Перша є воля добра, яке, однак, у цій чистій суб'єктивності є дещо не-об'єктивне, не-всезагальне, не-виразне, і дещо таке, відносно чого суб'єкт у своїй одиничності знає себе як вирішальний. Зло є те саме знання своєї одиничності, як чогось вирішального, оскільки одиничність не залишається у цій абстракції, але на перекір добру, засвоює зміст суб'єктивного інтересу [4, 304-305]. Коли воля як самосвідомість ставить себе вище всезагального, робить своїм принципом свавілля у вчинках, виникає зло. Природа людини не є ні доброю, ні злою. Коли природне в людині співвідноситься з волею як із свободою і знанням цієї свободи, виникає можливість як для добра так і для зла. У роботі «Філософія духу» Гегель зазначає, що

різні види добра можуть вступати у протиріччя між собою, оскільки саме поняття добра виходить за межі суб'єктивної волі. У цьому проблема моралі.

Окрім незнання є ще більш страшна причина зла – безпідставне переконання у власній правоті. Тут може мати місце суб'єктивність, що підносить себе до ролі абсолюту. Основними формами моральності Гегель називає умисел і вину, намір і благо, добро і совість. У самому загальному вигляді сфера моральності – це сфера обов'язку, яка вимагає робити добро, та не чинити зла. У моралі воля повертається до себе самої. Особа формального права перетворюється на моральний суб'єкт. На перший план виходить внутрішній світ людини, який непідвласний формальному праву. «В це внутрішнє переконання людини неможна втручатися; його неможна піддавати насильству, і тому моральна воля недоступна. Цінність людини визначається його внутрішнім спонуканням, і тим самим точка зору моралі є для себе суща свобода» [3, с. 155]. Це сфера суб'єктивної чи моральної волі. Мораль віднаходить свій вираз у вчинках: «суб'єкт є ряд його вчинків» [3, с. 167]. Моральне зло, що виражається у неморальних вчинках не може каратися юридичними законами. Моральна воля виражається у Гегеля як єдність одиничного.

В аналізі моралі Гегель оперує такими категоріями як умисел, вина, намір, благо, добро, совість. У розділі, що присвячений умислу і вині, Гегель торкається проблем кримінальної відповідальності. Людина може відповідати лише за те, що містилося в її умислі. Умисел стосується безпосередніх наслідків вчинку. Наміри пов'язуються з більш віддаленими його наслідками, знання про які містяться в суб'єктивній волі. Таким чином, Гегель підкреслює особливу значущість внутрішнього переконання особи і захищає його від втручання ззовні. Лише у вчинку особа об'єктивує свою суб'єктивну волю, відповідно нести покарання вона може лише за вчинене, за те, що міститься у його умислі. Заслуговують на увагу погляди Гегеля на совість, він зазначає, що совість є святинею, зазіхати на яку було би святотатством.

Таким чином, Гегель підкреслює непорушні права суб'єктивної самосвідомості. У той же час Гегель зазначає, що ніякий добрий намір не може слугувати виправданням дурного вчинку та правопорушення. Гегель підкреслює, що право виражене в законах держави є розумним, оскільки виражає всезагальну волю, тому суб'єктивна воля, якщо вона не розходиться із всезагальною, приймає зовнішні правові закони держави як свої власні. Гегель прекрасно розуміє, що суб'єктивна воля може не співпадати із об'єктивністю, істиною, тому необхідними є такі зовнішні державні настанови у вигляді правових законів, щоб нейтралізувати конфлікт суб'єктивної і всезагальної волі. На думку В.С. Нерсесянца, у філософії Гегеля, правила розумного і всезагального способу дії містяться лише у законах держави, і совість повинна їх враховувати і виконувати, якщо сама не дійшла до тих же положень [2, с. 62]. На думку Гегеля, не може визнати совість у властивій їй формі, тобто як суб'єктивне знання, подібно до того, як в науці не має значення суб'єктивна думка, запевнення і посилання на суб'єктивну думку [3, с. 179].

На думку В.С. Нерсесянца, якщо у абстрактному праві свобода волі мала своє наявне буття у чомусь зовнішньому, то на ступені моралі воля володіє наявним буттям у самій собі. Мораль означає подальший розвиток свободи, а саме підготовку суб'єктивної сторони свободи на шляху до справжньої реалізації поняття свободи в об'єктивному світі. Особа абстрактного права стає суб'єктом моральної свободи волі. Для абстрактного права є байдужими внутрішній принцип і наміри особи. Лише на ступені моралі набувають значення самовизначення, мотиви, умисел і цілі вчинків суб'єкта. Вимога суб'єктивної свободи є у тому, щоб про людину судили по її самовизначенню. І з моральної точки зору людина є вільною від зовнішніх визначень.

Суб'єктивність у моралі виступає як невизначеність. Гегель зазначає у «Філософії права», що ця невизначеність вказує особі шлях до вищої моральної свободи, виховує його характер, перетворює просту схильність до добра у постійну чесноту, робить її правом, звичкою, другою природою. Протиріччя, іманентно присутнє моральній свідомості, не може бути вирішене нию самою, оскільки воно лише суб'єктивне, а його свобода часто є свавіллям, що не піддається контролю. Тому необхідною є об'єктивна моральність, у якій право осіб отримує реальне значення, свобода їх стає справжньою, вони дійсно володіють своєю власною сутністю, своєю внутрішньою всезагальністю. Суб'єктивність моральної свідомості заради самозбереження у якості свідомості, що наділена совістю, повинна набути об'єктивності, тобто перетворитися на моральність.

Висновок: мораль у філософії Г.В.Ф. Гегеля розглядається як етап розвитку права. Три основні елементи об'єктивного духу: право, мораль і моральність, являють собою моменти діалектичного розвитку права. Правова проблематика у Г.В.Ф. Гегеля є дуже широкою, вона охоплює всю його практичну філософію. Право займає у його філософській системі особливе, надзвичайно високе місце, і повної своєї реалізації - тобто узгодження особистої і всезагальної волі - воно досягає у формі держави. Подальші дослідження можуть проводитися у напрямку виявлення і аналізу впливу свободи на категорії практичної філософії Г.В.Ф. Гегеля.

Список літератури

1. Быкова М.Ф. Гегелевское понимание мышления / М.Ф. Быкова. – М.: Мысль, 1997. – 332 с.
2. Нерсесянц В.С. Философия права Гегеля / В.С. Нерсесянц.– М.: Юрист, 1998. – 294 с.
3. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М., 1990. – 456 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа / Г.В.Ф. Гегель. – М.: ЄКСМО, 2007. – 632 с.
5. Гиренок Ф.И. Антропологические исследования: Кант и Гегель / Ф.И. Гиренок // Труды лаборатирии виртуалистики. Выпуск 17. – М.: Путь, 2001. – С. 45-89.
6. Пушкарева М.А. Анализ понятия «деятельности» в учениях Фихте, Шеллинга и Гегеля / М.А. Пушкарева // Философские науки. 2003. – № 5. – С. 28-41.

Павлова Т.С. **Мораль как этап развития права в философии объективного духа Г.В.Ф. Гегеля** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2010. – Т.23 (62). - №1.– С. 18-21.

Рассматриваются вопросы морально-правовой проблематики в философии объективного духа Г.В.Ф. Гегеля. Показывается развитие права на таком важном этапе развития объективного духа как мораль, а так же рассматриваются вопросы личности и ее сознания в данном контексте.

Ключевые слова: объективный дух, право, мораль, сознание, действительность.

Pavlova T.S. **Moral as the stage of development of right in G.W.F. philosophy of objective spirit** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2010. – Vol.23 (62). – №1. – P. 18-21.

The moral questions are examined in G.W.F. Hegel's philosophy of objective spirit. Development of right is shown on such important stage of development of objective spirit as moral, and the questions on personality and its consciousness are similarly examined in this context

Keywords: objective spirit, right, moral, consciousness, reality.

Поступило в редакцию 13.10.2009